

SIMONFI ZSUZSANNA

AZ INTUÍCIÓ PEDAGÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: DR. SCHAFFHAUSER FRANZ

BUDAPEST, 2009. MÁJUS

Bevezetés – a disszertáció témája

A disszertáció témájánál választott intuíción nem tartozik a neveléstudomány által tárgyalt kérdések közé, de a jelenségnek létezik egy pedagógiai megközelítése, mely a XX. századi nevelés történetének több kutató által is vizsgált, ismert mozzanata: az Új Iskola intuitív pedagógiája és intuitív-beleélő módszere. A szakirodalom foglalkozik ugyan a kérdés hátterével, létrejöttének körülményeivel, értelmezésével, teljesen azonban nem tisztázza annak igazi indokait, hogy miért emelte pedagógiájának legfontosabb alapelvet közé az intuíción az Új Iskola szellemiségét meghatározó Domokos Lászlóné és néhány közvetlen munkátársa. Értekezésemben ennek gyökereit kívánom feltárni.

A rendelkezésre álló szakirodalom közvetít egyfajta értelmezést az Új Iskolával kapcsolatban, ami kiemeli a gyermektanulmányi mozgalomhoz való tartozását, a retortesznek iránti elkötelezettségét és Nagy Lászlóhoz fűződő szoros kapcsolatát. Előfeltevéseimet egyfelől ez a kibontakozó kép határozta meg. Foglalkoztatott azonban az is, hogy az intuíción milyen előzmények után és milyen okok miatt jelent meg a Domokosné-féle iskolában. Mennyire jelentett cezúrát az alkalmazása, milyen változást okozott a korábbi irányvonalban? Hogyan lehetett ezt a két megközelítést együtt érvényesíteni: hogyan viszonyul a gyermektanulmányi szemléletet maga mögött tudó, érdekoldásán alapuló didaktika és az irracionális gyökerei filozófiából táplálkozó intuitív didaktika egymáshoz?

A háttérben kirajzolódó szellemi mozgások azt a kérdést is fölvetették, hogy ezek a különböző jellegű hatások nem tették-e lehetővé, hogy az elértő nézetek egységes pedagógiai koncepcióvá álljanak össze. Az iskolával

kapcsolatos korábbi ismereteim alapján ez az elfőltelvé alakult ki bennem.

Hipotézisek

1. Az Új Iskola pedagógiai alapelveinek kialakításában alapvetően két elérő jellegű szellemi irány volt meghatározó: egyrészt egy empirikus gyökérű lélektani törekvés, mely a gyermektanulmányozásban bonkolozott ki, legkifejezettebben, másrészt egy metafizikai jellegű, intuíciós filozófiai áramlat, mely az Új Iskola intuitív pedagógiájában öltött testert.
2. Az iskola létrejöttkor a gyermektanulmányi szemlélet volt domináns, a bár idővel megélt pedagógiájában az ettől eltérő felfogást feltételező metafizikai gondolkodás is, az empirikus elkötelezettség az iskola pedagógiájában végig töretlenül megmaradt.
3. Az intuíció pedagógiai értelmezése és alkalmazása által nem sérült az Új Iskolában a gyermektanulmányi szemlélet – a kettőt együtt érvényesítő, egységes, koherens pedagógiai koncepció jött létre.
4. Az intuíció felé fordulás, a metafizikai szemlélet iránti nyitottság alapvetően új viszonyt hozott létre az iskola pedagógiai alapállása és a tudományos megismerés, gondolkodás között.

Módszertani megfontolások

Az Új Iskola pedagógiájának feldolgozásával és azzal összefüggésben az intuícióra vonatkozó értelmezéssel találkozunk a neveléstörténeti munkáknak az adott időszakot tárgyaló fejezetében, de rendelkezésre állnak kifejezetten az Új Iskola történetét feldolgozó munkái is.

Ezek jelentették számomra a témával kapcsolatos elsődleges tájékozódás eszközeit, illelőleg a kutatás során kialakuló állásfoglalásom viszonyítási alapját.

A probléma hátterének feltérítéséhez legtekénnyebb és legmegtehetőbb módszernek a fellelhető források, dokumentumok feldolgozása, értelmezése és ezek alapján összefüggések keresése kínálkozott. Ezért igyekeztem az Új Iskola pedagógiáját érintő összes elérhető forrást, anyagot elemezni és összevetni a szakirodalom által kínált értelmezéssel.

Mivel azok a szellemi folyamatok, amelyek az intuíció pedagógiai alkalmazását kísérték más tudományágak illetékeségét és eredményét is érintik, ezért kútatáson egy olyan, több tudományág találkozásait jelentő metszeten mozogtam, mely a filozófia, a pszichológia és bizonyos tudományelméleti problémák által kijelölt terület. Ahhoz, hogy megalapozott kijelentéseket tehsek az intuícióval kapcsolatban, nem hagyhatam figyelmen kívül mindazokat a diszciplínákat, melyekhez tartalmilag vagy logikailag a probléma tartozik. Ezért foglalkoztam önálló fejezetben egy-egy ilyen tudományterülettel, hogy ezek feldolgozása megfelelő alapot jelenítsen az Új Iskola pedagógiai gyakorlatának elemzéséhez és értékeléséhez.

Mivel az iskola szemléletét – a hipotézisben megfogalmazottak szerint – két elérő szellemi hatás alakította, ezért mindkettőt be kellett mutatnom. Egyrészt vizsgálnom kellett az empirikus szemlélet megjelenését és érvényesülését az emberrel foglalkozó tudományokban, másrészt magát az intuíció problémáját és annak történeti aspektusait is. Ez utóbbi esetében, a fogalom történeti elhelyezésénél folyamodom egyetűl másodlagos forrásokhoz. A meghatározó szellemi folyamatok ismeretéről és elemzéséről alapvetően elsődleges források feldolgozásával kívántam elérni. Bár hivatkoztam több ízben nagyobb,

összefoglaló történeti munkákra, de céljainknak – hogy sokszíni, összetett szellemi folyamatokat elemezzünk és ne csak az utólag kirajzoló hangulatyoknak szenteljük figyelmét, hanem ányalatokat is bemutatassunk – jobban megfelelt a folyamatokban benne levő és azokra közvetlenül reflektáló szerzők írásaik feldolgozása.

A forrásokról szólnék néhány szót. A téma természetéből adódóan a legtöbb forrást a századfordulón, illetve a század elején közölt filozófiai, pedagógiai és pszichológiai jellegű tanulmányok, ismertetések, cikkek jelentették. Mivel a lélektan kérdései egyaránt tartoznak a bölcseslet és az arról leválni készülő új empirikus pszichológia nyágykörébe, a legtöbb elemzett publikáció ilyen jellegű folyóiratokból vagy tanulmánykötetből származik. Nagyon sok írást dolgoztam föl a Magyar Paedagogia, az Athenaeum és „A Gyermek” című folyóiratból, de forrásként kezeltem a század első felének jó néhány elméleti munkáját, amelyek szintén annak feltárását segítették, hogy milyen hatással volt a humán tudományok paradigmáinak átrendeződése az emberről alkotott nézetek alakulására, s hogy mindez milyen nagyobb tudományfejlődési folyamatok részét képezte.

Az Új Iskola neveléskoncepcióját is – mindezzel összefüggésben – elsősorban a rendelkezésre álló korabeli publikációk és dokumentumok alapján kívántam fölvezetni. Nagy segítségemre volt Áment Erzsébet utóbbi években közreadott két kölete, melyekben a szerző az Új Iskola igazgatójának, Domokos Lászlónak írásait gyűjtötte össze.

Volt a forrásoknak még egy, sok szempontból döntő jelentőségű rétege, melyekhez azok a visszaemlékezések tartoznak, amiket Dienes Valéria – az intuíció elméletének egyik képviselője és az Új Iskolának egy ideig fontos

szerzője – különböző vele készített interjúk során az iskola szellemiségét alakító tényezőkről elmondott.

A kutatás bemutatása

-A humán tudományok paradigmáinak átrendeződése a XIX-XX. század fordulóján.

Az Új Iskola pedagógiájának meghatározó eleme volt az a kibontakozó új lélektani felfogás, amely az ember megismerésében a természettudományos módszerek alkalmazását tartotta elsőlegesnek. Disszertáción első részében azt vizsgáltam meg, hogyan bontakozott ki ez az új szemlélet, amely nemcsak az önálló pszichológia életre hívását eredményezte, de a neveléssel foglalkozó szakembereket is új elméleti alapállás és gyakorlati tevékenység kialakítására ösztönözte.

A lélektan történetét tárgyaló szakirodalom kiegészítéseket Ranschburg Pál, Harkai Schiller Pál valamint Várkonyi Hildebrand Dezső munkáira hagyatkoztam, és feldolgoztam többek között Kornis Gyula, Alexander Bernát és Dienes Valéria azon publikációit, amelyek az új lélektani törekvések bemutatását és jellemzését tartalmazzák. Felhasználtam azokat az ismereteket is, amiket a Magyar Paedagogia és az Athenaeum között a kísérleti lélektan külföldi eredményeiről és annak hazai megítéséről. Ebben többek között Révész Géza, Pekár Károly és Döri S. Zsigmond cikkei segítettek a tájékozódásomat.

Mindezek alapján fölrajzolható az empirikus pszichológia kialakulásának kezdeti időszaka, ami alapvetően alakította át az emberről alkotott nézetünket.

Ennek a paradigmaváltásnak egyik legfontosabb elindító mozzanata – s egyúttal az új diszciplína fontos jellemzője – az orvostudományhoz kapcsolódó fiziológus lélektan létrejötte. A publikációk ismeretét a német experimetalis irányzatok eljárássát és a kors tudatjelenségek kezelésében új módszerekkel „jelentkező francia iskola” hatását hazánkban. Ezeket a törekvéseket nálunk is laboratóriumok létrejötte és új intézményi háttér kialakulása kísérte a századfordulót követő időszakban.

Az új pszichológiai szemlélet jellemzőiben kiemelt helye van az új, kísérleti módszerek alkalmazásának, amely az introspektívot valjra föl, hogy ellenőrizhető, objektív megállapításokat tessen a lelki élet jelenségeivel kapcsolatban. Az új, empirikus megközelítés kiegészítőjeként feldönt a matematikai formulázás elengedhetetlenségének gondolata is. Az új lélektanok fontos jellemzője gyakorlati alkalmazhatóságának széles köre, mely igen nagy érdeklődésre tartott számot.

A módszertani váltás kiemelte a lélektan kérdéskörét korábbi tudományos közegből, ami addigi bölcséleti gyökereitől való eltávolodását eredményezte. Azok a szerzők, akik írásaikban ezt a folyamatot nyomon követték, egyértelmű tényként kezelik ezt a fordulatot, bár vannak, akik ebből adódó problémákat is felvetnek. Jóllehet nem kétséges, hogy a bölcséleti tradíció mint tudományos keret már nem tartható, sokan szkeptikusan fogadtak az új diszciplína tudományos irányultságát. Egyrészt azért, mert folyamat irányja a megosztottság irányába mutat, másrészt az új megközelítés több kérdésben nem tud iránymutató lenni, sőt esetenként elegenden válaszokat ad. Ilyen probléma például a lelki élet egységének megkérdése.

A század elejére tehát befejeződött az a folyamat, melynek során átfomálódott az emberrel való gondolkodás: megszabadulva a spekulatív jellegű

terméstudományos szemléletű, új tudományos igényű lélektan kezdett kibontakozni hazánkban.

- **A paradigmaváltással összefüggő új gyermekszemlélet megjelenése és ennek következménye a pedagógiai gondolkodásra néve. Empiria és neveléstudomány.**

Felvetődik az előzőekkel összefüggésben az a kérdés, hogy miként érintette a már tudományos jelleggel, önálló elméleti és intézményi háttérrel rendelkező tudományos pedagógiát az experimetalis pszichológia megjelenése, mely nemcsak módszertani újításokat jelentkezett, hanem alapvetően kérdezett rá a human tudományok irányultságára. Meg kellett vizsgáhom, hogy az új, természettudományos szemléletmód és az empirikus módszerek milyen változást hoztak a pedagógiai gondolkodásban.

A paradigmaváltás egyik fontos tényezőjeként a korábban meghatározó spekulatív lélektan az experimetalis irányzatok keresztüztébe került. Az uralkodó gyermekkép átalakuláshoz azonban hozzájárult még – az új lélektan elköpzeléseket megelőző – a rousseau-i gyermektelőség ismerte valása és az emancipációs hullám, amely nemcsak általában az emberi jogok és a női egyenjóság kérdését vetette föl, de a gyermek emancipációját is. Mindezek előkészítői voltak annak a folyamatnak, amely a gyermekközponú szemlélet befogadására készítette elő a pedagógiai gondolkodást. Ennek megváltozásához és az új elméletek iránti nyitottsághoz azonban elengedhetetlenül szükség volt a módszeres, strukturált pedagógiai gondolkodásra is, vagyis a nevelés tudományos jellegű művelésére is, ami a XIX. század második felében a herbari pedagógiát jelentette. Az új szemlélet az empiriában fogant, de a háttér a

gyermekközpontság eszméje és a tudományos kritériumok meglétébiztosítta.

Az első pontja ennek az átalakulásnak a tervszerű, módszeres gyermekmegfigyelések megindulása volt. A tudományos igényű gyermektanulmányozás hazánkban a külföldi minták alapján, elsősorban Wilhelm Peyer munkájának hatására terjedt el. A nemzetközi gyakorlatról, kezdeményezésekről a pedagógiai szakcsajó – kissé megkése és nehézkesen – hírt adott. Az új eszmék elterjedésében azonban legjelentősebb szerepe a gyermektanulmányi mozgalomnak volt. A gyermektanulmányi Társaság megalakulásával a mozgalom népszerűsítő, szemléletalkotó tevékenysége új lendületet kapott. A szervezetben meghatározó szerepet játszott Nagy László, akinek döntő része volt az Új iskola létrehozásában, szellemiségének kialakításában is. A Gyermektanulmányi Társaságnak az új neveléscélfogás megismertetésével kapcsolatos munkája nyomán új pedagógiai gondolkodásmód kezdett körvonalazódni, ami elsősorban a nevelés gyakorlati részét érintette. Ezt tükrözi a mozgalom által alapított folyóirat, „A Gyermekek” hangvétele, szerkesztői szándéka.

Külön kell kezelni az elméleti pedagógia művelőinek reakcióit, amelyek az új törekvéseket fogadták. Ez nyomon követhető a tudományos elvárásoknak megfelelően akárc szakmai sajtóorgánium, a Magyar Pedagógia által közölt tanulmányok elemzésével. Ennek alapján elmondható, hogy a paradigmaváltás nemcsak a nevelési gyakorlat megújításával járt együtt, de a még csak rövid ideje önálló tudományá vált elméleti pedagógia művelőit is alapvető tudományelméleti kérdések újragondolására készítette.

- Intuíció és megismerés.

A XX. század elején a természettudományos módszerek alkalmazása mellett megjelentek olyan filozófiai elméletek, amelyek nemcsak a filozófiai gondolkodás számára jelentettek új impulzust, de hatást gyakoroltak a nevelés kérdéseivel foglalkozókra is, s így ennek hatása jelentkezett az Új iskola pedagógiájában. A pozitivizmus ellenhatásaként, különösen a tízes évektől kezdve, új irányzatok jelentek meg, amelyek az uralkodó pozitivistaszcientista szemléletől eltérően a hagyományos bölcsélet és egyfajta „új idealizmus” jegyében kezdtek új utak felé mozdulni. Ebbe a sorba illeszkedik annak a metafizikai érdeklődésnek a feltámadása is, amely az intuíció előtérbe helyezi. Jóllehet ennek tárgyalása nem kizárólag a bergsoni filozófia recepciójaként, hanem általában a metafizikai szemlélet térmérésének eredményeként jelent meg, vitathatatlan Bergson erőteljes hatása.

Kutatásom központi része az intuíciós filozófia pedagógia értelmezése, aminek végiggondolásához elengedhetetlenül szükséges volt fölvezetnem az intuíció különböző filozófiai modelljét. Ennek során bemauiattam, hogy milyen változáson ment keresztül az intuíció fogalma és jelentése az idők során. Levontam azt a következtetést, hogy az intuíció - bármilyen jelentés-összefüggésbe helyezzék is – egyfajta kritikai alappillát fejez ki a standard megismerési móddal kapcsolatban. Egyik legfontosabb ismérve, hogy a megismerés közvetlenségét biztosítja, sajátosan személyes, cseutenként az ismerethez való hozzájutás magasabb rendű módját is jelenti.

Disszertációmban kitértem Bergson elméletére, hiszen a század elejének intuícióval foglalkozó szerzői és az Új

Iskola intuitív pedagógiájának kidolgozóí számára ez jelentette a kiindulópontot.

Nagyon fontosnak tartottam, hogy bemutassam azokat az intuitívul foglalkozó publikációkat, amelyek a század elejének filozófiairodalmában jeleztek az előbb említett metafizikai érdeklődés felerősödését. Ismertettem azokat az írásokat, amelyek a témában közölt az Athenaeum vagy a Magyar Filozófiai Társaság, többek között Pauler Ákos, Alexander Bernát, Somogyi József, Dienes Valéria és mások tollából. Ezzel igazolni kívántam, hogy a tiz-húszas években milyen intenzíven jelen volt a kérdés a filozófiai gondolkodásban, amivel – az empirikus hatás elenére – az önállóvá vált neveléstudomány még mindig kapcsolatban maradt.

Külön elemeztem Alexander Bernát intuícioról alkotott elképzelését, ami – nézetem szerint – az általam később tárgyalt Polányi Mihály „hallgatlagos tudás”-ával lesz rokon értelmű.

Kitértem még Prohászka Ottokárra és a katolikus bölcseléri hagyomány „ágostoni-misztikus-prohászka-i ágára” és annak az intuíciónhoz való viszonyára, egyrészt azért, mert ez is a század elejének jelentős filozófiai irányzata volt, másrészt azért, mert hatása, ahogy később látni fogjuk, az Új Iskola pedagógiájában is tetten érhető.

- Az Új Iskola pedagógiája (1.)

Az Új Iskola mint a gyermektanulmányi mozgalom kísérleti műhelye.

Abból indultam ki, hogy az Új Iskola pedagógiáját többféle szellemi irányzat alkotta. Ezek közül elsősorban az empirikus indítást, mely a gyermektanulmányozson keresztül alakította az iskola nevelési koncepcióját. Történetével összefüggésben felvázoltam az Új Iskolának a

gyermektanulmányi mozgalommal és Nagy Lászlóval való szoros kapcsolatát. Röviden ismertettem Nagy Lászlónak – aki az iskola létrejöttében és pedagógiai irányonálának kifejlesztésében kiemelt szerepet játszott – életműve főbb vonásait, a természetudományi és életműve szempontok szerkesztését a gyermek fejlődéséről vallott nézeteiben és az érdeklődésről kialakított egyértelmű elméletét.

Részletesen foglalkoztam az iskola igazgatójának, Domokos Lászlónak a Nagy László-életműhöz való viszonyával, azzal, hogyan hivatkozik mesterének elméleti munkáira az Új Iskola pedagógiai alapelveinek megfogalmazásakor. Elemeztem a gyermektanulmányi szemlélet megteremtését az iskola életében, végigkövettem Domokos Lászlóné cikkeiben, tanulmányában a tudományos igényű gyermektanulmányozás tudatos vállalásának jeleit. Ezzel összefüggésben vizsgáltam, hogy az évek során változott-e ennek az alapelvnek következetes érvényesítése, illetve Nagy László halála gyengítette-e a természetudományos szemlélet jelenlétét.

Az Új Iskola irányultságának nyomon követését továbbra is a források elemzése biztosította. Ezeknek alapján az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy se Nagy László halála, se az intuicio alkalmazása nem terítette le az iskolát arról az útról, amelyre elindulásakor lépett. Ertekezésemben az iskola értesítőiből és Domokosné publikációiból idézve kívántam igazolni, hogy az iskola működésének utolsó évtizedéig alapvető strukturáló elem maradt a gyermek fejlődését empirikus módon vizsgáló és értelmező lélektan, ami egyaránt helyet kapott az iskola elméleti és gyakorlati életében.

A Nagy Lászlóra történő hivatkozások, a róla szóló megemlékezések tanulmányozása értékes adatokkal szolgáltak Domokosné – szavának tanúsága szerint – Nagy Lászlónak szinte „intuitív erőt” tulajdonított. Ehhez

kapcsolódóan kitértem egy Domokosné által említett Nagy László-írásra, ami a természetudományos elkötelezettségű tudós gondolkodásról alkotott nézetem anyalását teszi lehetővé, a transzcendens dimenzióval összefüggésben. Ezen túlmenően arról is árulkodik, hogy Domokosné számára az empirikus irányultság mennyire nem jelentett szűkészerű elhatárolódást a metafizikai megközelítéstől. Tovább lépve: írásának elemzése lehetőséget teremt annak a modellnek felfázolására, aminek alapján az empirikus gyökerei tudományos tradíciót meglehetősen nyitni a spirituális irányba. Ennek eszköze volt az iskola pedagógiájában az intuíció.

**- Az Új Iskola pedagógiája (2.)
Az Új Iskola intuitív-belelő módszere mint az intuíció-
elmélet pedagógiai reflexiója.**

A továbbiakban megvizsgáltam az intuíció alkalmazásának elméleti és gyakorlati jeleit és kialakulásának folyamatát az iskolával kapcsolatos tanulmányokban, íradásokban, a vizsgálataikban, dokumentumokban. Ezek között különösen fontos volt az a kötet, amit Domokos Lászlóné Blaskovich Edit állított össze „Alkotó munka az Új Iskolában” címmel. Ebben az intuitív pedagógia elemei már teljesen kidolgozott formában vannak jelen. Elsőként erre alapozva bemutatnám az intuitív-belelő módszer legfontosabb jellemzőit. Ismeretem a bergsoni filozófiára való hivatkozás okait, azokat az érveket, amelyeket Domokosné fűlhoz az intuíció-elméletnek az iskola munkájában történő bekapcsolása mellett. Ebből kiténik, hogy Domokosné az intuícióit nemcsak általában a valóság megismerésére tartja alkalmas módnak, de a gyermeki megismerés egyik sajátosságának tekinti. Ezzel mintegy ki is egészíti a

felföldástani szemléletet az intuícióval. Az intuíció, mely az értelmi megismerés határára túl találhat, ösbb, közvetlenebb, teljesebb megértést tesz lehetővé, és a gyermeki gondolkodáshoz közelebb áll, mint a fogalmi gondolkodás. Ez is magyarázza, hogy miért helyeződik az iskola sajátos dtaktikájának középpontjába az intuíció.

Ismerettem ennek az eljárásnak a jellegzetsségeit, kiterjesztést a tanítás folyamatra, ahogy arról a tanulmánykötet beszámol, Blaskovich Edit bemutatja az intuitív-belelő módszer alkalmazásának lehetőségeit az irradaltanításban, konkrét megoldásokat közel, amely rávilágít a módszernek a hagyományostól eltérő vonásaira.

Külön vizsgáltam azt a folyamatot, ahogy az intuíció helyét kapott és beépült az Új Iskola pedagógiájába. Elsősorban a Domokosné szövegeiben kerestem ennek a nyomait, hogy tetten érjem azokat az okokat, azt a hatást, ami a háttérben állhat, hogy ezzel is az értelmezést segísem. Úgy gondoltam, szükséges fölírni az emberi észszerveket, kapcsolódási pontokat, amelyek az intuíciós elmélet kialakulását elősegítették. Egyértelmű volt, hogy – ahogy az empirikus vonal esetében Nagy Lászlóné – az intuícióval összefüggésben ki kell emlíni Dienes Valéria szerepét.

Azt tapasztaltam, hogy az intuíció kifejezetten pedagógiai jellegű alkalmazása az iskola történetében viszonylag korán, már 1925-ben jelentkezett, Domokosné már akkor egyértelmű elemnek tekintette azt iskolafilozófiájában. A szövegek alapján pontosan kimutathatók ennek a folyamatnak az állomásai.

Munkám egyik legfontosabb része annak bizonyítása volt, hogy az intuíció beépítése az Új Iskola pedagógiájába a spirituális iránti igény megjelenésével magyarázható. Ebben játszott jelentős szerepet Dienes Valéria, akinek a lelkettannal és az intuícióval kapcsolatos írásai korábbi

részek forrásul szolgáltak, ebben az itt fölvetett kérdésben pedig öregkori visszemiálézései segítettek tájékozni. A nők az eljárási adatai, melyek összefüggésben voltak az Új Iskolaival és Domokos Lászlónéval, néhány ponton megvilágítják az iskola történetének egyes részleteit. Dienes Valéria nemcsak néhány évig tanára volt az intézménynek, de Domokosnéval hosszú idő óta ismertek egymást és kapcsolatban is álltak egymással. Ennek a kapcsolatnak eseményeit és hatását próbált felfejteni és igazolni a források alapján. E körben bukkantam egy olyan adatra, ami korábban az iskola történetében nem szerepelt: Prohászka Ottokár püspök jelenlétére és szerepére. Ennek a kapcsolatnak az okát és mozzanatait is igyekeztem feltárni, szintén a forrásokra támaszkodva.

Az intuíción szerephez jutás az Új Iskola pedagógiájában egyértelmű összefüggésben áll azzal a spirituális igényvel, transzcendensre való nyitottsággal, amelyben fellelhető a személyes motiváción túl a bergsoni filozófia hatása, egy szélesebb metafizikai érdeklődés feltámadása és néhány, ezt a szemléletet képviselő fontos szereplő jelenléte.

- Az intuíción kérdéskörének nyomon követése a tudományos megismeréssel összefüggésben.

Tulajdonképpen a kutatás ehhez a ponthoz érve sok tekintetben választ adott a problémafelvetésre. Amennyiben kizárólag a történeti szempont érvényesítésénél maradtam volna, akkor is eredmények tekinthetném a források feldolgozása által kialakított álláspontot. Szükségnek éreztem azonban az eredmények újabb értelmezési keretebe helyezését, egyrészt azért, mert ez további összefüggések feltárását tette lehetővé, másrészt azért, mert így jeleníthetők a történeti megállapítások aktuális üzenetét a mai neveléstudomány számára. Ezért tovább követtem az

intuíción problémáját, későbbi lehetséges megközelítéseket keresve.

Mivel az emberi megismerés, a gondolkodás és tudat struktúrája a lelki jelenségek tárgykörébe tartozik, megvizsgáltam ennek az experimentális pszichológia nyomdokán haladó későbbi elméleteit. (Természetesen olyan mértékben, hogy a legfontosabb tendenciákat kirajzolóddjak, de a dolgozat kereteit ne haladják meg.) Az első megközelítés tehát a pszichológiai. Tájékozódtam a szakirodalomban, és az ebben fellelhető tanulmányok alapján bemutattam, hogy az intuitív gondolkodás milyen jellemzőit sorakoztatták föl és hogyan értelmezik azt a szerzők.

Forgalmoztam továbbá olyan megközelítésekkel, amik a megismerés lényegét, szerkezetét, legfontosabb ismérveit vizsgálják, mégpedig a tudományos megismeréssel összefüggésben. Mivel az intuíción az Új Iskolaiban a mai értelemben vett új és modern tudományos paradigma legitimitását érinti, a jelenség újabb vizsgálata nem nélkülözheti a tudományos megismerés néhány problémájának felvetését, ezért vizsgáltam Karl Popper és Polányi Mihály megközelítését.

Tovább folytatva a gondolatort, tanulmányoztam olyan megközelítéseket, amelyek az intuíción – és általában a tudományos megismerést – úgy kezelik, mint amiben tulajdonképpen a megismerő világához való viszonya tükröződik. Ezzel mintegy kívül helyezve magukat, ezek a szerzők a mai tudományos tradícióra is rákérdeznek. Néhány ilyen értelmezési kísérletet is megvizsgáltam, melyhez Erich Fromm és D. T. Suzuki közös munkája valamint néhány, a tudomány támadhatatlanságát megkérdőjelezo gondolkodo irasat mutatam be.

- Intuíció és neveléstudomány
Az intuíció pedagógiai megközelítéséből fakadó következtetések a neveléstudományra vonatkoztatva.

A befejező részben összegeztem a kutatás megállapításait és megfogalmaztam az ezekre alapozott következtéseimet a neveléstudományal kapcsolatban. A humán tudományok paradigmáinak átrendeződése és a modern tudományos pedagógia megszületése nem egyedi jelenség volt, hanem az új tudományos paradigma részeként állt elő, mely ma is egyedül hivatott legitimálni az emberre vonatkozó állítások tartalmát és az ehhez vezető eljárások módszereit. A paradigmaváltás egyik lényeges jellemzője, melynek előzményei a reneszánszig nyúlnak vissza, a transzcendens dimenzió kiiktatása a megismerésből. Az Új Iskola történetéből kirajzolódik az a folyamat, ahogy ez az új tudományos tradíció az emberre és a gyermekre vonatkozóan megfogalmazza új elgondolásait és megteremtí annak gyakorlati alkalmazását. Az Új Iskola története azonban elének tár egy olyan döntést is, az intuíció pedagógiai megközelítése és értelmezése által, ami az empirikus háttérű, az új tudományos paradigma szerint megfogalmazott antropológiának, s abban a transzcendens dimenziótól megfosztott ember értelmezésének új irányt mutat és ahhoz új tudományos tradíciót keres – spirituális tradíciót.

-Összegzés

Értekezésem elején azt a célt tűztem ki, hogy tisztázzam az intuíció megjelenésének okait és hátterét az Új Iskola pedagógiájában. A kutatás során az előbb vázolt, történeti jellegű eredmények önmagukon túl mutatva a neveléstudományt is érintő tudományelméleti problémákhoz, összefüggésekhez vezettek. Ezeknek végigmondolása nem volt eredetileg kitűzött célja a kutatásnak, de mégis – erőteljes felhívó jellegűvel – meghatározták az értelmezési keretet és kijelölték a további lehetséges kutatási irányt is.

A disszertáció témájában megjelent publikáció

Simonfi Zsuzsanna: A humán tudományok paradigmáinak átrendeződése a XIX-XX. század fordulóján.
Studia Carolinsia, 2008. 3-4. 183-203.

A felhasznált legfontosabb irodalom

- Alexander Bernát (1919): Az intuícióról. Athenaeum, 97-119; További közlés (1924): In: Tanulmányok. Budapest, A Pantheon Irodalmi Intézet R.T. Kiadása. 168-190;
- Ament Erzsébet (2005a): A budai Új Iskola pedagógiája. Budapest, OPKM.
- Ament Erzsébet (2005b): Emmi néni iskolája. Budapest, OPKM.
- Bergson, Henri (1916): Bevezetés a metafizikába. (Modern Könyvtár 9.) Budapest, Athenaeum.
- Bergson, Henri (1923): Ide és szabadság. Budapest, Franklin Társulat.
- Bergson, Henri (1925a): A filozófiai intuíció. In: Metafizikai értekezések. Filozófiai írások tana. Budapest, Franklin Társulat.

- Bergson, Henri (1925b): Bevezetés a metafizikába. In: Metafizikai érekezkések. Filozófiai írok tñm. Budapest, Franklin Társulat.
- Bergson, Henri (1930): Teremtő fejlődés. Budapest, MTA.
- Bergson, Henri (1987): Teremtő fejlődés. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bergson, Henri (1990): Idő és szabadság. Szeged – Blaskovich Edit (1927): Az „Új Iskola” intuitív-beléltő módszere a középiskolában. „A Jövő Újjan” októberi- novemberi kiadás.
- Boverius, K. S. – Reszky, G. – Balhazard, C. – Parker, K. (1994): Intúció a felfedezés kontextusában. In: Analógizmus gondolkodás (szerk.: Barkóczi Ilona) Budapest, Tánkönyvtár.
- Butzák László (1969): Az „Új Iskola” pedagógiája. Budapest, Gondolkodás.
- Charnoff, Ervin (1994): A tudásonjáról. In: A későújkor józansága I. (szerk.: Tillmann J. A.) Budapest, Gondol Kiadó.
- Charnoff, Ervin (1994b): Kommentár a proszéniumban. (Néhány megjegyzés a természetudományok határáról) In: A későújkor józansága I. (szerk.: Tillmann J. A.) Budapest, Gondol Kiadó.
- Csikszentmihályi Mihály (1990): Motiváció és kreativitás: Út a megismerés strukturális, illetve energetikai megközelítésének szintézise felé. Pszichológia 10. 1.7.
- Deák Gábor (200): A magyar gyermektanulmányi mozgalmak története I. rész. FPI – MPT – OPKM.
- Dienes Valéria (1910): Intúció a mai metafizikában. In: Dolgozatok a modern filozófia köréből. (Emlékkönyv Alexander Bernát 60. születésnapjára) Budapest. 3-14.
- Dienes Valéria (1914): A mai lélektan főbb irányai FII. (Gallier füzetek 7-8.) Haladás Könyvtár.
- Dienes Valéria (1925): Bergson lélektana. In: Henri Bergson: Idő és szabadság. Budapest, Franklin Társulat. 9-49.
- Dienes Valéria (1929a): Bergson filozófiájának alap gondolatai. (Különlönyomat a Religióból) Budapest.

- Dienes Valéria (1941): Bergson. Athenaeum, 30-36.
- Dienes Valéria – A század nagy tanúi. (1978) szerk.: Boruss Rózsa. Műsorvezető: Vitányi Iván. Budapest, RTV Minerva. 9-55.
- Dienes Valéria (1974): Ismeretelmélet és időreform Problémák és Bergson gondolkodásában. In: Virmuszók (1985) (A Vigilia ötven éve) Budapest, Vigilia.
- Dienes Valéria önéletről (2001) „Mai írók és gondolkodók” 9. szék.: Szabó Ferenc SJ Szeged, Ágost.
- Domokos László (2005): Alkotatói tanítás. Domokos László összesgyűjtött előadásai és cikkei 1908-1928-ig. (szerk.: Áment Erzsébet) Budapest, OPKM.
- In: Domokos László (2005b): Korszerű kérdések a lélektanban. Domokos László előadásai és cikkei 1928-1941-ig. (szerk.: Áment Erzsébet) Budapest, OPKM.
- Domokos László – Blaskovich Edit (1934): Alkotó munka az Új Iskolában. Budapest, Magyar Gyermektanulmányi és nevelésiügyi Társaság.
- Fehér Mária – Pék Csaba (2004): Parabeszéd az emberi gondolkodás második kopernikusi fordulatáról. In: A lélektan megismerés. (szerk.: Gervain Judit – Pék Csaba) Budapest, Gondolat Kiadó.
- Fromm, E. – Suzuki, D. T. (1989): Zen-buddhizmus és pszichoanalízis. Budapest, Helikon Kiadó.
- Harkai Schiller Pál (1937): A lélektan feladatairól. Athenaeum, 256-274.
- Harkai Schiller Pál (1940): A lélektan feladata. (Az Akadémia Filozófiai Könyvtára 11.) Budapest, MTA.
- Harkai Schiller Pál
- Harkai Schiller Pál (1942): A lélektan történetének vázlata. In: A lelki élet vizsgálatainak eredményei. (szerk.: Harkai Schiller Pál) Budapest, Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézete.
- Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László (2000): Magyar filozófia a XX. században I. rész. Budapest, Aron Kiadó.

- Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László (2001): Magyar filozófia a XX. században 2. rész. Budapest, Aron Kiadó.
- Jonas, H. (1994): A kutatás szabadsága és a közig. In: A közigazgatás és a köznevelés. Szerk.: Percz László. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kelen Imre (1911): Kísérleti pedagógia és iskolai reform. Magyar Pedagógia, 287-290.
- Kemény Gábor (1929): Nagy László és a modern pedagógia. Századunk III. évf. 412-415.
- Kenyeres Elenor (1928): Az új iskola és pedagógiája. Magyar Pedagógia, 80-86.
- Kiss György (1991): Gyakorlati pszichológiai műhelyek a két világháború között Magyarországon. In: Tanulmányok a magyar pszichológia történetéből. (Pszichológiai műhely 7, összejáratott a Kiss György Budapesti Akadémiai Kiadó, 79-105).
- Kornis Gyula (1910): A pszichológia jelen állása. In: Dolgozatok a modern filozófia köréből. (Emléknyelv Alexander Bernát 60. születésnapjára) Budapest, 89-114.
- Kornis Gyula (1911a): Oktatás és törvényszerűség a pszichológiában. Budapest, Franklin Társulat.
- Kornis Gyula (1911b): Elemi pszichológiai kísérletek. Budapest, Franklin Társulat.
- Kornis Gyula (1913): Értékelmelet és pedagógia. (a Magyar Pedagógia különniyyomata) Budapest, Franklin Társulat.
- Kornis Gyula (1917): A lelki élet. III. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Kornis Gyula (1922): Bevezetés a tudományos gondolkodásba. A tudomány fogalma és rendszere. Budapest, Városi Nyomda Szeged.
- Kornis Gyula (1934): Tudományelmélet és tudománypolitika. Budapest, Franklin Társulat.
- Kornis Gyula (1942a): Századunk tudományának szelleme. Budapest, Franklin Társulat.
- Kornis Gyula (1942b): A mai lélektan. In: A lelki élet vizsgálatainak eredményei. (szerk.: Harkai Schiller Pál)

- Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézete.
- Kóte Sándor (1983): Egy áttunató pedagógus. Nagy László élete és munkássága. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Kóte Sándor (1997): Egy korszerűsítő berbarbarius pedagógus. In: A hazai neveléstudomány tudományelméleti alapoklása. OPKM.
- Lázár Károly (1933): A gyermektanulmány vázlat. Szépirodalmi.
- Lengyel Lajos (1940): Logikum és intuíció. Athenaeum, 321-336.
- Magyar Gyermektanulmányi Társaság Alapszabályai. Magyar Pedagógia 1906.318.
- Magyar Gyermektanulmányi Társaság Alapszabályai. Budapest, 1910. Frit Armin Könyvnyomda.
- Metcalf, J. - Wrege, D. (1994): Intuíció a belátás és nem-belátás problémamegoldásban. In: Analógus gondolkodás. (szerk.: Barkóczi Ilona) Budapest, Tankönyvkiadó.
- Meumann, Ernst (1974): Kísérleti pedagógia. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Mesáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2001): Bevezetés a pedagógia és az iskolázás története. Budapest, Osiris.
- Nagy József (1919): A metafizikai intuícióról. Athenaeum, 1; 49.
- Nagy László (1906): A gyermektanulmányozás mai állapota. (A Magyar Filozófiai Társaság 1906. évi közgyűlésén tartott előadás) Budapest, Franklin Társulat.
- Nagy László (1921): Didaktika gyermekfejlesztési alapon. Budapest, Magyar Gyermektanulmányi Társaság.
- Nagy László (1982): A gyermek érdeklődésének lélektana. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Nagy László – Beke Mária – Kovács János – Hajós Mihály (1898): A II. Országos Egyetemes és Tanügyi Kongresszus Naplója I. Budapest. +

- Neisser, U. (1995): A gondolkodás sokrétősége. In: Gondolkodáslélektan. Szgy. I. (szerk.: Pléh Csaba) Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Németh András (1994): Veszély Ódion elméleti alapjai: Bevezetés a neveléstudományba. Budapest, OPKM.
- Bevezetés a neveléstudományba. Budapest, OPKM.
- Németh András (2002a): A magyar neveléstudomány története. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Németh András (2002b): Reformpedagógia és a századvég reformmozgalmai. In: Reformpedagógia-történeti tanulmányok. (szerk.: Németh András) Budapest, Osiris Kiadó. 23-43.
- Németh András (2005): A magyar pedagógia tudománytörténete. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Németh András – Pukánszky Béla (1997): Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében. Budapest, Franklin Kiadó.
- Pauer Akos (1909): Intuitio és bizonyosság. (Különlenyomat: Magyar Filozófiai Társaság közleményei). Budapest.
- Pékar Károly (1903): A kísérleti pszichológia a pedagógia szolgálatában. Magyar Paedagógia, 352-372; 461-473; 529-531; 595-621.
- Pékar Károly (1905): Az utolsó tíz év az amerikai pszichológia történetéből. Athenaeum, 329-337.
- Pékar Károly (1906): Az amerikai pszichológiai laboratorumokról. Athenaeum, 206-216; 364-368; 477-486.
- Perez László (1998): A pozitívizmusról a szellemtörténetig. (Athenaeum, 1892-1947) Budapest, Osiris Kiadó.
- Pléh Csaba (2000): A lélektan története. Budapest, Osiris Kiadó.
- Polányi Mihály (1992): Filozófiai írásai I-II. Budapest, Atlantisz.

- Polányi Mihály (1994): Személyes tudás I-II. Budapest, Atlantisz.
- Pollio, H. R. (1988): Az intuitív gondolkodás. In: A tudat pszichológiai kérdései I-II. (szerk.: Sára László – Barkóczi Ilona) Budapest, Tankönyvkiadó.
- Popper, K. R. (1997a): A tudományos kutatás logikája. Budapest, Európa.
- Proláska Ottókar (1912): A lényegismeret Bergson tanában és a régi filozófiában. (Különlenyomat: Magyar Filozófiai Társaság közleményei) Budapest, Franklin Nyomda.
- Proláska Ottókar (1918): Az értelem észrevetése és az intuitió. In: Proláska Ottókar (1928): Az éme útján. Bölcséleti dolgozatok. Proláska Ottókar összegyűjtött munkái XIV. Budapest, Szent István Társulat. 254-270.
- Proláska Ottókar (1921): Az intuíció lényege. In: Proláska Ottókar (1928): Az éme útján. Bölcséleti dolgozatok. Proláska Ottókar összegyűjtött munkái XIV. Budapest, Szent István Társulat. 271-277.
- Pukánszky Béla – Németh András (1996): Neveléstörténet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Ranschburg Pál (1942): A magyar lélektani törekvések. In: A lelki élet vizsgálatainak eredményei. (szerk.: Harkai Schiller Pál) Budapest, Királyi Magyar Palmany Pter Tudományegyetem Lélektani Intézete.
- Révész Géza (1906): A második kísérleti lélektani kongresszus. Athenaeum, 487-496.
- Somogyi Géza (1905): Gyermektanulmány az Egyesült Államokban. Magyar Paedagógia, 10. 588-600.
- Somogyi József (1929): Az intuitio. Athenaeum, 224-242.
- Steir Antal (1942): A lélektan módszereiről. (Mérés és intuitio) Athenaeum, 365-387.
- Szabolcs Éva (2000): Neveléstudomány és a Magyar Paedagógia c. folyóirat 1892-1918. In: Neveléstudomány-történeti tanulmányok. (szerk.: Németh András – Henz-Elmar Tenorfi) Budapest, Osiris Kiadó.
- Szabolcs Éva (2002): A gyermektanulmányi és reformpedagógiai szemléletmód megjelenése a magyar

- pedagógiai sípjában [1890-1906. In: Magyar neveléstörténeti Tanulmányok I. Budapest, Eötvös József Kiadó.
- Székely György (1897): Psychologiai laboratorium és aesthetikai érzelmek. Magyar Paedagogia, 588-589
  - Székely György (1900): Az érzelmek fejlesztéséről. Magyar Paedagogia, 161-171.
  - Székely György (1907): Reformörkények a tudományos paedagogia terén. Magyar Paedagogia, 77-90, 142-150; 209-218; 268-298.
  - Torda Ágnes (1995): Egy tudományos műhely létrejötte a századfordulón. In: Pszichológia Magyarországon. (szerk.: Kiss György) Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 31-55.
  - Várkonyi Hildebrand Dezső (1928): A lélektan mai állása. Athenaeum, 44, 113.
  - Waldapfel János (1898): A gyermeki lélek megfigyelése. In: A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója. 224-231.
  - Weszely Ödön (1907): A paedagogia és a pszichológia viszonya. Magyar Paedagogia, 449-456; 513-523.
  - Weszely Ödön (1910a): A modern paedagogia újaim. Budapest, Franklin Társulat.
  - Weszely Ödön (1910b): A tudományos paedagogia mai állása. In: Dolgozatok a modern filozófia köréből. (Értékkönyv Alexander Bernát 60. születésnapjára) Budapest, 189-198.
  - Weszely Ödön (1913): Gyermektanulmány és paedagogia. (Különlenyomat az I. Magyar Országos Gyermektanulmányi Kongresszus naplójából.) Budapest, Fritz Armin Könyvnyomdája.
  - Weszely Ödön (1932): A gyermektanulmány jelentősége és problémái. (A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaságnak 1931-32-ben tartott bevezető előadása; A Kisdnevelés különlönyomata.) Budapest, Lampel.